

ВІЙНА ЗА “ГАЛИЦЬКУ СПАДЩИНУ” (1187–1189)

У статті обґрунтована нова інтерпретація останнього етапу боротьби волинського князя Романа Мстиславича за галицьку спадщину.

Ключові слова: *Галицьке князівство, Володимир Ярославич, Роман Мстиславич, галицька спадщина.*

Доба Середньовіччя – це епоха майже безперервних війн, які лише на короткий час припинялися відносно спокійними мирними періодами. Суспільство жило за правилами воєнного часу, і представники еліти народжувалися, жили і часто помирили саме як носії мілітарного стану. Відзначивши це загальне твердження, необхідно наголосити, що в кожному конкретному випадку поодинокі суспільні негаразди, конфлікти, військові зіткнення мали свої причини.

В історії людства відбувалося чимало війн не тільки між різними державами, але й між людьми і спільнотами, що входили до однієї держави. Стосовно суспільств та держав, де існує “класичне” громадянство, щодо подібних конфліктів постійно використовується термін “громадянська війна”. На нашу думку, з певною обережністю і врахуванням специфіки періоду можна його вживати й для епохи середньовіччя. Наприклад, якщо проаналізувати конфлікти, що виникали в цей період у східнослов’янському середовищі, то вони не зводилися до боротьби між окремими володарями, а торкалися широких верств населення.

В умовах Русі, коли державність була багатшаровою, такі конфлікти інколи відбувалися між володарями різних князівств, які значною мірою можна назвати окремими державами. Але є підстави вважати, що й війни також були війнами громадянськими, оскільки їх учасники проявляли в конфліктах свою політичну причетність до конфедерації східнослов’янських земель-князівств, яка сформувалася в середині XII ст.

Використання поняття “громадянська війна” важливе для правильного розуміння внутрішньополітичних подій у Галичині та на Волині другої половини XII ст. і, особливо, першої

половини XIII ст. Важливу роль у конфронтаціях відігравали представники різних верств населення. У протиборствах спостерігалися як міжстанові конфлікти, так і конфлікти різних угруповань панівного класу, а також боротьба між населенням окремих територій у межах однієї землі. Визнаючи це, відразу ж застерігаємо, що не поділяємо позиції представників школи І. Я. Фроянова, які абсолютизують роль якихось абстрактних громад у суспільному розвитку та у політичних протиборствах¹.

Наприкінці 1187 р. у Південно-Західній Русі розпочалася війна за володіння Галицькою землею. Подібні події в цю добу були логічним розвитком політичного життя тогочасного суспільства. Проте саме ця війна вирізнялася особливою жорстокістю і масштабністю. Дуже швидко вона вийшла за межі не тільки Прикарпаття, але й Русі, оскільки в неї втрутилися окремі володарі країн Центральної Європи.

З моменту виокремлення у середині 80-х років XI ст. прикарпатських князівств (Перемишльського, Звенигородського та Теробовельського) зі складу Волинського князівства-намісництва держави Русь політичне життя Прикарпатського краю не було спокійним. У другій чверті XII ст. з Теробовельського князівства виокремилася ще Галицьке князівство. Багато проблем володарям цих князівств – князям з династії Ростиславичів – створювали сусіди, які прагнули поширити свій вплив і навіть підпорядкувати собі багаті галицькі землі. Але на ситуацію впродовж десятиліть серйозно впливали і внутрішні конфлікти. Зрозуміло, що соціальні процеси в Галицькій землі не можна розглядати лише через призму взаємин галицьких князів і бояр та існуючих між ними протиріч. У суспільному житті князі та бояри не перебували в стані гострого антагонізму. Часто конфлікти виникали через бажання боярства не знищити князівську владу, а обмежити її або мати лояльнішого князя, ніж правлячий володар. Політичні протистояння носили характер боротьби представників князівської

¹ Див.: Фроянов І. Я., Дворниченко А. Ю. *Города-государства древней Руси*. Ленинград 1988; Майоров А. В. *Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община*. Санкт-Петербург 2001.

династії, що у своїх конфліктах опиралися на прихильні їм боярські угруповання.

Перебіг подій у Галицькій землі, що передували війні за “галицьку спадщину” наприкінці 80-х років XII ст., не був таємницею для сусідніх володарів, які, безумовно, цікавилися розвитком ситуації у Прикарпатському краї. Про це свідчать сторінки політичного життя Володимира Ярославича, законного спадкоємця галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла. В 70–80-х роках XII ст. цей князь неодноразово виступав проти свого батька, беручи до уваги підтримку галицьких боярських кіл, які хотіли обмежити владу Ярослава Володимировича. У 1184 р. князь Володимир, вкотре не досягнувши успіху в конфронтації з Ярославом, почав шукати допомоги або притулку в князя Романа Мстиславича у Володимирі, згодом побував у князя Інгвара Ярославича в Дорогобужі, в князя Святослава Юрійовича в Турові, у князя Давида Ростиславича в Смоленську, у князя Всеволода Юрійовича в Суздалі². Цікаво, що, з одного боку, ніхто з цих володарів Володимирі Ярославичу не допоміг, але, з іншого – ніхто його і не захопив, щоб передати батькові. Це можна пояснити вичікуванням князями можливого розвитку подій у Галичі.

Після двох років перебування в Путивлі місцевому князеві Ігорю Святославичу (головному герою “Слова о полку Ігоревім”) вдалося примирити батька з сином. Літопис повідомляє, що до Галича Ігор Святославич “посла с ним [Володимиром. – *О.Г.*] на свого зятя Рюрикова Святослава”³, саме для примирення батька з сином. Втім, появу Володимира Ярославича в 1186 р. у Галичі, можливо, викликала важка хвороба князя Ярослава.

Проте надії прихильників Володимира на бажаний для них розвиток подій не виправдалися. Напередодні смерті володар Галицької землі Ярослав Володимирович (жовтень 1187 р.) здійснив спробу підняти вагу своїх спільників на політичних терезах Галичини. У Галичі відбувся з’їзд наймогутніших бояр, де

² *Полное собрание русских летописей* (далі – *ПСРЛ*). Москва 1908, т. 2, стб. 633–634.

³ *Там само*, стб. 634.

його учасники погодилися на передачу галицького столу позашлюбному синові Ярослава Олегові, а Володимир отримав лише Перемишльську волость. Усі учасники зустрічі були вимушені здійснити хрестне цілування на вірність князівській волі⁴.

Така “одностайність” представників політичної верхівки Галицької землі стала свідченням високого політичного авторитету князя Ярослава, проте вимушена єдність галицької еліти тривала недовго. Відразу ж після смерті князя Ярослава в Галицькій землі виникло кілька угруповань, які орієнтувалися на різних політичних діячів. Зазначимо, що найменше прихильників мав саме Олег, тому невдовзі його було скинуто. Літопис з цього приводу пише: “Быс мятеж велик в Галичкыи с Володимером, переступишетъ хрестное целование и выгнаша Олга из Галича, и бежа Олег оттуда во Вручий к Рюрикови, а Володимер седе на столе деда своего и отца своего”⁵.

Але поява законного з позиції князівського права спадкоємця на галицькому столі не стабілізувала ситуації в краї. Якщо перший син зайняв престіл з порушенням існуючих на Русі традицій успадкування, то другий став князем у Галичі проти волі батька. Тому не є випадковим те, що ці події привернули увагу багатьох південноруських князів, і одне з перших місць у цьому політичному “змаганні” зайняв волинський князь Роман Мстиславич. Він розумів, що не має підстав для відкритого протистояння тут новому галицькому князю, проте докладав зусиль, щоб ослабити його позиції, позбавити влади і опанувати сусіднє князівство.

Літопис повідомляє, що після того, як Володимир Ярославич зайняв галицький стіл, князь Роман вирішив віддати доньку Феодору заміж за сина Володимира. “Роман же Володимерьскыи Мьстиславичь сватася с ним (Володимиром Ярославичем. – *О.Г.*), и да дщерь свою за сына его старейшего (Василька. – *О.Г.*)”⁶. Цей шлюб надалі надавав Роману

⁴ ПСРЛ, т. 2, стб. 657.

⁵ Там само, стб. 660.

⁶ Там само.

Мстиславичу додаткові козирі у його претензіях на Галич. Польський дослідник Д. Домбровский достатньо аргументовано відзначає, що на момент укладення династичного союзу Феодора була ще дитиною. Таке припущення пояснює той факт, чому пізніше галичани – союзники Романа – перед тим, як вигнати Володимира з свого міста, відібрали у нього невістку і відіслали її до батьків у Володимир⁷. Це також свідчить про кон'юнктурний характер укладення шлюбу.

Розповідаючи про події того часу, літописець книжник пише: “Роман же слашеть без опаса к мужемь Галичским, подтыкая их на князя своего, да быша выгнал из отчины своея, а самага быша прияли на княжение”⁸. У цьому напрямку Роман шукає собі спільників і поза межами Галицької землі, хоча це було складним завданням.

Багатий Галич привертав увагу й інших князів, які стояли на заваді намірів та прагнень волинського князя. Ймовірно, серед них був і тесть Романа Рюрик Ростиславич, який не випадково надав в Овручі притулок іншому претендентові на галицький престол – улюбленцю померлого Ярослава Олегу⁹. Відзначимо, що після перевороту в Галичі 1188 р. Олег Ярославич вже не повернувся у велику політику, а невдовзі його отруїли. Тому Рюрик Ростиславич під впливом розвитку подій в Галичині був вимушений зорієнтувати свої зусилля на підтримку зятя.

Союзником князя Романа у галицьких справах в цей час став його дядько по матері Казимир II, у якого з самого початку князювання Володимира Ярославича в підкарпатському краї не склалися нормальні відносини з галицьким володарем. Вінцентій Кадлубек повідомляє, на жаль дуже коротко, що останній, прийшовши до влади в Галичі, навіть декілька разів нападав на володіння польського князя. Щодо часу здійснення цих виправ нового галицького князя, в літературі є певні розбіжності. Так, Г. Лябуда вважає, що напади Володимира сталися пізніше, під час другого перебування князя на галицькому троні в 90-х роках XII ст.,

⁷ Dąbrowski D. *Rodowód Romanowiczow ksiąząt halicko-wołyńskich*. Poznań; Wrocław 2002, s. 30.

⁸ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 660.

⁹ *Там само*.

проте Б. Кюрбіс та Н.І. Щавелева доводять, на нашу думку переконливо, вірогідність свідочств краківського хроніста¹⁰.

Польські й давньоруські джерела майже однаково описують нового галицького князя, підкреслюють деякі його негативні схильності та звички. Вінцентій Кадлубек повідомляє: “Колись він (Володимир. – О.Г.) зненацька нападав з розбійниками на землі Казимира, і, захопивши жінок у вельмож, відвозив їх як трофеї у варварські землі. Я вже мовчу про понижені квіти дівочості, чимало з яких ще не встигли дозріти”¹¹. У Київському літописі відзначаються зухвалі дії князя Володимира Ярославича щодо дружин та доньок галицьких бояр¹².

При висвітленні політичних подій у Галичині наприкінці 80-х рр. XII ст. літопис відображає активну позицію в них “галицьких мужів” – боярства, проте інколи на підставі цих повідомлень робиться висновок про одностайність галицького магнатства, що явно не відповідає конкретним історичним реаліям¹³. Про різну позицію боярства свідчить літописна стаття під 1188 р., де розповідається про повстання “галицьких мужів” проти Володимира: “И восташа на князь свои и не смѣша его изымати ни убити, зане не вси бяхуть в думѣ тои, бяхуть бо ся приятелев Володимеревых”¹⁴.

Отже, чітко бачимо три угруповання боярства. Перше – рішучі противники нащадка Ярослава, що хотіли ув’язнити або вбити Володимира, друга, найчисленніша, виступала за його вигнання, і, нарешті, третя (“приятелев Володемеревих”) – достатньо могутні прихильники князя. Саме на цю групу вель-

¹⁰ Labuda G. *Zaginiona kronika z pierwszej polowy XIII wieku w Rocznikach Krolestwa Polskiego Jana Długosza. Proba rekonstrukcji*. Poznań 1983, s. 23; пор.: Курбіс В. Коментарз. *Mistrza Wincentego Kronika Polska*. Warszawa 1974, s. 203; Щавелева Н.И. *Польские латиноязычные средневековые источники*. Москва 1990, с. 133. Див. також: Roepell G. *Geschichte Polens*. Hamburg 1840, bd 1, s. 380.

¹¹ Vincentii Chronicon. L. IV,15. Хроніку Вінцентія Кадлубка наводимо за вид.: Magistri Vincentii Chronicon Polonorum. *Monumenta Poloniae Historica*. Ed. A. Bielowski. Lwów 1872, t. 2, p. 193–449.

¹² *ПСРЛ*, т. 2, стб. 660.

¹³ Стефанович П. С. Отношения князя и знати в Галицком и Волынском княжествах до конца XII в. *Средневековая Русь*. Москва 2007, вып. 7, с. 204.

¹⁴ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 660.

мож, без сумніву, опирався Володимир пізніше, під час свого другого князювання в Галичині.

Після вигнання Володимир від'їхав до Угорщини з військовим загоном, дружиною та двома синами. М. Баумгартен та М. Котляр вважають, що сини Володимира Ярославича не були повноправними претендентами на галицьку спадщину, бо народилися від попаді¹⁵. Натомість, на наш погляд, старші сини галицького князя Василько і Володимир народилися від укладеного аж в 1167 р. законного шлюбу Володимира Ярославича з Болеславою, донькою Святослава Всеволодовича¹⁶.

Саме перед вигнанням Володимира і його родини з Галича у його сина Василька бояри забрали дружину Феодору і відіслали її до батька Романа Мстиславича до Володимира¹⁷. У подальшому розгляді ми не зустрінемо більше чітких згадок про синів Володимира Ярославича, що дало підставу М. Баумгартену зробити припущення про їхню смерть в Угорщині¹⁸. Однак існує непевна інформація, що князі Василько і Володимир Володимировичі мешкали в Угорщині щонайменше до кінця другого десятиліття XIII ст. Але, навіть, якщо це правда, з моменту вивезення їх угорцями в 1188 р., ці князі були усунуті з політичного життя Русі¹⁹.

Вигнавши Володимира, бояри – прибічники Романа – запросили до себе волинського князя. Напередодні від'їзду до Галича Роман передав місто Володимир братові Всеволоду. “Роман же даде брату Всеволоду Володимерь, отнудь и крест к нему целова: боле ми того не надобе Володимир”²⁰. Навряд чи тут йшлося про просту відмову Романа від родинних володінь,

¹⁵ Baumgarten N. *Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle*. Romae 1927, table II, no. 20–21; Котляр Н.Ф. *Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв.* Киев 1985, с. 89.

¹⁶ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 527.

¹⁷ *Там само*, стб. 660–661.

¹⁸ Baumgarten N. *Genealogies et mariages occidentaux...*, table III, p. 14, No 20.

¹⁹ *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia*. Ed. A. Theiner. Romae 1859, t. 1, p. 10; Грушевський М. С. *Історія України-Руси*. Львів 1905, т. 2, с. 454.

²⁰ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 661.

радше про створення нового міжкнязівського “тандему” (типу угоди Мстислава і Ярослава Ізяславичів в 70-х роках XII ст.).

Один з братів за цією угодою мав би боротися за зміцнення позицій в новому володінні, інший повинен був зберігати спільні спадкові землі. Це означало, що у разі успіху Романа в Галичі той фактично не тільки ставав князем-сувереном над галицькими, а й залишався ним над волинськими землями. Проте цього разу, як свідчать наступні події, така система не реалізувалася. Водночас зазначимо, що від’їзд до Галича і відмова від Володимира не призвели до повної втрати позицій Романа Мстиславича на Волині.

“И вѣха Роман в Галичь и седе в Галичи княжа”, – пише літопис про вокняжіння князя Романа²¹. Деяко інакше, в характерному для себе антируському дусі, цю подію трактує Вінцентій Кадлубек, який вважає, що Галицьке “королівство” Роман отримав за заслуги від Казимира, який вигнав звідти Володимира²². Але князування Романа Мстиславича у прикарпатському місті в скорому часі завершилося. Невдовзі до нового галицького князя надійшла звістка про те, що угорський король Бела III йде з військом до Галича. Отже, Бела III, довідавшись від князя-вигнанця Володимира Ярославича про події на Русі, вирішив зреалізувати свої давніші плани щодо підкорення Галичини.

Не маючи достатньо війська щоб протистояти угорській армії, Роман разом зі своїми спільниками залишив Галич, але й тут, на Волині, ворота рідного міста були перед ним зачинені (“И ту затворися брат от него в Володимере Всеволод”²³). У таких умовах Роман, який, на нашу думку, сподівався знайти вдома сили для боротьби з угорцями, був вимушений думати про інше – про повернення втрачених на Волині позицій. Очевидно, йшлося про важливість повернення володимирського столу як символу влади князя над Волинню, головно Західною, де у Романа і в цей час залишалися значні володіння. Перш за все, це стосувалося Берестейської і, можливо, Червенської волостей.

²¹ ПСРЛ, т. 2, стб. 661.

²² *Vincentii Chronicon*. L. IV,15. Поп. Grabski A. F. *Polska w opiniach obcych XIII w.* Warszawa 1964, s. 65.

²³ ПСРЛ, т. 2, стб. 661.

Для приведення до послуху Всеволода Мстиславича Романові була потрібна військова підтримка союзників. З джерел відомо, що спочатку князь Роман звернувся до польських родичів. Але у Кракові в Казимира II Справедливого він не знайшов допомоги, а тому був вимушений вдатися до тестя – Рюрика Ростиславича.

Під час перебування у Рюрика Роман, його волинські та галицькі союзники домовилися про спільні дії, спрямовані не на повернення Володимира, а на боротьбу з угорцями. Такий поворот подій влаштував у той момент Романа, оскільки він ще мав підтримку від певної частини населення Галича. Битва з угорцями відбулася під Пліснеськом, де полки Романа та Ростислава були розбиті²⁴. Знову Роман поїхав до Кракова, проте Казимира не цікавив безудільний князь. Нова спроба домовитися з братом також не вирішила конфлікту.

Відмова Всеволода Мстиславича повернути Володимир поставила Романа Мстиславича в скрутне становище: втрачалася стратегічна ініціатива в Галицькій землі, зволікання часу й кожна невдача відштовхувала від нього прихильників як у Прикарпатті, так і на Волині. І навіть у цій досить складній ситуації, Роман показав свої неабиякі дипломатичні здібності. Не зумівши домовитися з одним дядьком у Кракові, він вирішив використати суперництво між польськими князями і звернувся до другого – великопольського Мешка Старого. Проте допомога останнього не дала результату. Чергова невдача під час облоги Володимира примусила Романа вкотре звертатися до тестя – овруцького князя Рюрика Ростиславича по конкретну допомогу у вирішенні волинської проблеми²⁵.

Зрозуміло, що в цей час доля зятя Романа не могла не хвилювати князя Рюрика, оскільки він прагнув поширити свій вплив не тільки на Галицьку землю, а й на Волинь²⁶. Тому овруцький князь передає зятеві у володіння місто Торчеськ у Київській землі і надає військо для повернення Володимира. “Рюрик же

²⁴ ПСРЛ, т. 2, стб. 661–662.

²⁵ Там само, стб. 662.

²⁶ Див.: Шахматов А.А. *Обозрение русских летописных сводов XIV–XVI вв.* Москва; Ленинград 1938, с. 70–71.

да ему Торцький, а на брата его наслас грозою на Всеволода. Всеволод же убося Рюрика, и ступися брату Романови Володимеря. Роман же еха в Володимерь, а Всеволод во Белз”²⁷.

Острах Всеволода Мстиславича перед Рюриком Ростиславичем пояснювався досить великою силою і політичним авторитетом тестя Романа, який на той час мав впливові позиції на півдні Русі, змушуючи рахуватися з собою тодішнього київського князя з чернігівської династії Святослава Всеволодовича. Відзначаючи сильні позиції овруцького князя Рюрика Ростиславича в Південній Русі наприкінці XII ст., необхідно водночас визнати певну тенденційність в описі подій цього часу в Київському літописі кінця XII ст., автор якого залежав від князя Рюрика²⁸. Повернувшись до Володимира, Роман Мстиславич не наполягав на збереженні в своїх руках Торчеська, куди невдовзі Рюрик відправив князювати сина Ростислава. Увага Рюрика до подій у Південно-Західній Русі призвела до виникнення у нього серйозного суперництва з київським князем Святославом Всеволодовичем.

Сербський історик Д. Харді відзначає, що події 1189 р. означували нову сторінку в історії взаємин королівства Угорщина з Руссю, оскільки з цього часу угорці вже прагнули перетворити Галицьку землю на провінцію Угорського королівства²⁹. Проте, після прибуття до Галича, угорський король Бела III зрозумів, що без підтримки місцевих магнатів не зможе закріпити свій перший успіх. Водночас Бела III не міг довго перебувати на Русі через відсутність можливості залишити на завойованій території значний військовий контингент, тому прагнув орієнтуватися на тих бояр, які не хотіли бачити у себе на престолі руського князя: “Король же вѣха в Галичъ, не посади в немь Володимера,

²⁷ ПСРЛ, т. 2, стб. 662.

²⁸ Новосельцев А. П., Пашуто В. Т. Черепнин Л. В., Шушарин В. П., Щапов Я. Н. *Древнерусское государство и его международное значение*. Москва 1965, с. 11–76; Боровський Я. С. “Похвальне слово” Мойсея, ігумена Видубицького монастиря. *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XIV–XVIII ст.* Київ 1981, с. 54–58; Франчук В. Ю. *Киевская летопись*. Київ 1986, с. 12–13.

²⁹ Харді Ї. *Наследници Кијева: Између краљевска круне и татарског јарма. Студија о државно-правном положају Галичке и Галичко-Волинска княжевина од 1264. година*. Нови Сад 2002, с. 48.

но даде весь наряд Галичанам и посади в немь сына своего Андрея”³⁰. Очевидно, галицькі прихильники Бели та угорського намісника в Галицькій землі, королевича Андрія, отримали привілеї, а деякі з них навіть увійшли до угорської адміністрації, що мала б керувати краєм. Залишивши у Галичі військовий гарнізон, який охороняв королевича Андрія, король Бела III повернувся додому. Щоб нейтралізувати Володимира, угорський король силою примусив його йти в Угорщину.

Вже скоро угорці, не дивлячись на перемогу над Романом і Ростиславом під Пліснеськом, відчули, що у них немає достатньо підтримки з боку галичан для утримання своїх позицій на захопленій території. Організувати новий похід у Галицьку землю вони не могли, тому що Угорщина опинилася перед серйозним випробуванням: через країну мала пройти армія хрестоносців на чолі з імператором Фрідріхом I Барбаросою, яка прямувала на Схід (перехід цього війська через угорські землі відбувся 24 травня – 2 липня 1189 р.). Саме тому угорський король таємно вступив у переговори з київським князем Святославом Володимировичем. На початку 1189 р. до Святослава прийшло посольство від угорців, які запросили до Галича на переговори про подальшу долю Галицької землі його сина Гліба. “Святослав же утаився Рюрика, ухотяся творяше, яко же дадять ему Галичь, и посла сына своего Глеба ко королеви”³¹. Отже, князь Святослав хотів в обхід Рюрика і Романа домогтися поширення свого впливу на Прикарпаття. З джерела складно виявити зміст цих переговорів, але можна припускати, що тоді планувалося створення системи спільного угорсько-київського контролю над Галицькою землею.

Цим планам Бели III не судилося здійснитися. Про таємну дипломатію короля, Святослава та Гліба довідався Рюрик. Овруцький князь звинуватив Святослава Всеволодовича у порушенні спільних угод. У боротьбі проти створення альянсу з угорцями Рюрик Ростиславич використав “громадську думку”: в справу втрутилося керівництво православної Церкви. Київський

³⁰ ПСРЛ, т. 2, стб. 661.

³¹ Там само, стб. 662.

митрополит Никифор у зверненні до Святослава і Рюрика заявив, – що не припустимо, що “отчину” тримають іноземці, закликаючи князів почати боротьбу з ними³². Густинський літопис містить цікаве свідчення, що, крім вимоги боротьби з іноземцями, київський митрополит наполягав на передачі Галича Романові³³. Враховуючи тісні зв’язки князя Рюрика та митрополита Никифора, остання інформація виглядає цілком реальною.

Звернення митрополита Никифора змусило Святослава шукати компромісу з Рюриком. Святослав і Рюрик домовилися про спільні дії у Прикарпатті, зібрали свої полки і вирушили до Галицької землі. Проведенню військової кампанії завадили особисті амбіції її керівників, оскільки дорогою Рюрик і Святослав почали “ділити шкуру невбитого ведмеда”: вирішувати, кому вона належатиме після походу на Галич. Святослав “даяшеть Галич Рюрику... а себе хотяшеть всеи Руской земли около Кыева”³⁴. Позбувшись присутності Рюрика в Київській землі та зіткнувши його з угорцями й Романом в Галичі, Святослав Всеволодович значно зміцнив би свою владу. Це розумів і Рюрик. З Овруча було зручніше слідкувати за київським князем і претендувати на київський престол. Ймовірно, Рюрик, як і раніше, планував передати Галич Романові. Не досягши згоди, два наймогутніші на той час володарі Південної Русі посварилися, а їх війська повернулися додому.

Не дочекавшись допомоги від сильних південноруських князів, галицькі бояри з антиугорської партії запросили до себе сина відомого борця за владу в Галицькій землі в середині XII ст. Івана Ростиславича Берладника – молодого князя Ростислава Івановича (“Берладника”). Цього разу претендент на галицький стіл мав незаперечні правові підстави виборювати Галичину. Ростислав був представником найстарішої гілки Ростиславичів, а його дід Ростислав Володаревич навіть старшим братом галицького князя Володимирка, батька Ярослава Осмомисла³⁵.

³² ПСРЛ, т. 2, стб. 663.

³³ Густынская летопись, ПСРЛ, Санкт-Петербург 1843, т. 2, с. 322.

³⁴ ПСРЛ, т. 2, стб. 663.

³⁵ Baumgarten N. *Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle*, table III, p. 14 (помилково надруковано 13).

Важливо відзначити, що Ростислав, судячи з усього, привернув, як ніхто з інших претендентів на Галич, увагу і викликав симпатію у мешканців столиці Галичини. І тут, окрім законності претензій на стіл, відсутності достатньої підтримки з боку галичан, важливими моментами були неабиякі хоробрість і безкомпромісність молодого князя в питаннях боротьби з іноземною окупацією Прикарпаття.

У літописі не випадково звертається увага на те, що угорського королевича Андрія підтримували лише ті бояри, родичів яких як заручників було вивезено до Галича: “Мужи же Галичкий не бяхуть вси во единой мысли, но чии бяхуть сынове и братья у короля, то ти держахуться крепко по королевичи”³⁶. Попри всі зусилля, Белі III не вдалося знайти в Галицькій землі спільників у своєму прагненні утримати її під владою Королівства Угорщина. Очевидно, частина боярства бажала повернення до Галича Володимира, інші або були зв’язані з Романом, або прагнули перемоги Ростислава. Лише ціною величезних зусиль завойовникам на чолі з королевичем Андрієм вдалося подолати Ростислава, якого було захоплено в полон і згодом отруєно³⁷.

Проте суспільне напруження у Галичі на той момент досягло такої гостроти, що подальша доля угорців у Прикарпатті була вже визначена. І тут на політичному обрії знову з’явилася постать Володимира Ярославича, якому вдалося без особливих перешкод домогтися повернення батьківського столу. Розглядаючи літописне повідомлення про обставини повернення Володимира на батьківщину, мимоволі починаєш ставити під сумнів згадані вище критичні характеристики князя як сучасниками – літописцями та хроністами, так і деякими дослідниками³⁸. Дійсно, без певної удачі, таланту, енергії йому навряд чи

³⁶ ПСРЛ, т. 2, стб. 664.

³⁷ Толочко П. П. *Исторические портреты*. Київ 1990, с. 267–268; Фроянов И. Я., Дворниченко А. Ю. *Города-государства древней Руси...*, с. 144–145.

³⁸ Рыбаков Б. А. *Киевская Русь и русские княжества в XII–XIII веках*. Москва 1982, с. 514; *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья*. Под ред. А. П. Черныша. Киев 1990, с. 85 (автор розділу – В. В. Ауліх).

вдалося б подолати величезні перешкоди на шляху до реалізації свої намірів.

Історія повернення Володимира Ярославича до Галича цікава і в іншому плані: її перебіг пов'язаний з доволі широкою за географією дипломатією князя від Германської імперії до Владимиро-Суздальського князівства, володарі яких доклали чи не найважливіших зусиль до вирішення питання про галицьку спадщину.

Дещо раніше, в середині 1188 р., угорський король Бела III після звернення по допомогу князя Володимира взявся здійснити похід на Галич. Проте під час виправи, а може після завоювання Галича король Бела, відмовившись від ідеї встановлення в Галицькій землі залежного від себе князя, вирішив безпосередньо підпорядкувати князівство своїй владі. Тому, захопивши Галич і посадивши там королевича Андрія, угорський король Бела III, підступно полонивши князя Володимира Ярославича, якому обіцяв допомогу, вивіз його до Угорщини і ув'язнив у шатрі на даху вежі. Але навесні 1189 р. руському князеві допомогли втекти двоє місцевих охоронців, яких він підкупив. Ці ж угорські воїни у подальшому супроводжували Володимира і допомогли йому дістатися до германського імператора Фрідріха I Барбароси. З'ясуванням дати переговорів Фрідріха I з Володимиром Ярославичем зайнявся сербський дослідник Д. Харді. Оскільки військо імператора вступило до Угорщини наприкінці травня 1189 р., а з літопису відомо, що Володимир із супутниками “доведоста землі Немечкыя”, історик дійшов висновку, що переговори імператора з князем відбулися до вказаної дати³⁹.

Є підстави думати, що перемовини Фрідріха I Барбаросси з Володимиром Ярославичем відбувалися таємно, оскільки імператорові треба було вести військо через територію Угорщини, від короля якої князь Володимир утік. “Царь же (Фрідріх.— О.Г.), уведав, оже есть сестричичь великому князю Всеволоду Суздальскому, и прия его с любовь и с великою чстью и преставя к нему мужь свои и посла его Казимиру в Ляхи, веля ему

³⁹ Харди Ё. *Наследници Кијева: Између краљевска круне и татарског јарма*, с. 47–46.

доправити Галича по своїй волі. Ял бося бьяшь давати царєви по 2000 гривен себра до года”⁴⁰.

Радше обіцянка величезного трибуту, а не родинні зв’язки Володимира з суздальським князем Всеволодом Юрійовичем вплинули на прихильне ставлення імператора до вигнанця. Фрідріх у той час не міг надати безпосередньої військової допомоги Володимирі, бо готувався вирушити зі своїм військом на Схід для участі у хрестовому поході, однак доручив реалізацію цих намірів Володимира щодо повернення до Галича залежному від себе малопольському князеві Казимиру.

У серпні 1189 р. (за наказом князя Казимира) краківський воєвода Миколай рушив з польським військом до Галича, вигнав звідти угорський гарнізон із королевичем Андрієм і відновив тут владу Володимира Ярославича. У літературі стосовно цієї події висловлюється думка, про те, що цим походом на Русь Казимир порушив дружні стосунки з Романом, а причини військової акції Кракова пояснюються тиском могутнього германського імператора Фрідріха I Барбаросси⁴¹. Така оцінка потребує уточнення.

Отже, ще у 1188 р. взаємини між краківським і волинським князями погіршилися, що було наслідком небажання малопольського князя допомагати Роману, який на той час докладав значних зусиль для посилення своїх позицій у Південно-Західній Русі. Тепер, використавши як привід доручення імператора допомогти Володимирі, польський князь вирішив втрутитися у події в Прикарпатті, де справи угорців значно погіршилися. При цьому польський князь, безумовно, прагнув реалізувати власні політичні інтереси: поширити на цей регіон (або на сусідню з Малою Польщею Перемишльську землю) польський вплив⁴². Для повернення Володимира до Галича дуже добрі умови

⁴⁰ ПСРЛ, т. 2, стб. 666.

⁴¹ *Vincentii Chronicon*. L. IV,15; Gorski K. *Stosunki Kazimierza Sprawiedliwego z Rusią*. Lwów 1875, s. 27; Пашуто В. Т. *Внешняя политика Древней Руси*. Москва 1968, с. 162.

⁴² Włodarski B. *Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego. Kwartalnik historyczny*. 1969, Nr 1, s. 5–18; Ejnsd. Wolyń pod rządami Rurikowiczow i Bolesława Jerzego Trojdenowicza. *Rocznik Wolyński*. Równe 1934, t. 3, z. 3, s. 128.

склалися влітку 1189 р., оскільки позиції угорців у Галичі були слабкими, а місцеве населення прагнуло появи свого князя.

Тому сподіванням Казимира намагатися посилити позиції Краківської землі в Галицькому краї не судилося здійснитися. Володимир отримав зразу ж значну підтримку галичан, які не хотіли міняти владу угорців на зазіхання поляків. До того ж, Володимир, ставши знову галицьким володарем, і тепер показав свої дипломатичні здібності. Прибувши до Галича, він одразу звернувся за протегуванням до свого дядька, суздальського князя Всеволода Юрійовича. Це було зроблено вчасно, бо перший патрон галицького князя – германський імператор Фрідріх I перебував у хрестовому поході, де невдовзі 10 червня 1190 р. при переправі через невелику гірську річку Сальєф на кордоні Малої Азії та Сирії втопився, що, зрозуміло, дезавувувало домовленість про сплату галицьким князем величезної данини германському монарху. Смерть Фрідріха I, фактично, поставила хрест на всіх обіцянках, що давав Володимир імператорові з приводу васальної залежності і данини.

Володимир Ярославич визнав себе васалом суздальського володаря Всеволода Юрійовича, який у цей час прагнув зміцнити свої позиції на півдні Русі. Згідно з літописом, Всеволод звернувся до всіх руських князів, польського та угорського монархів з вимогою відмовитися від зазіхань на Галич. “Всеволод же Суждальский присла ко всем княземъ и ко королеви в Ляхы и води я ко крсту на своемъ сестричиче, Галича не искати николи же под ним. Володимер же утвердився в Галиче и оттоле не быс на нь никого же”⁴³. Зрозуміло, що ці вимоги могутнього суздальського князя (сила якого явно перебільшена літописцем!) стосувалися і Романа, який був вимушений визнати факт повернення Володимира до Галича і на певний час відмовитися від свої політичних планів щодо Прикарпаття.

Попри те, що джерела майже нічого не повідомляють про десятилітнє правління Володимира Ярославича в Галичі, є підстави думати, що стосунки його з Романом Мстиславичем у цей час продовжували залишатися напруженими. Зокрема, відомо, як в 1196 р. Володимир Ярославич допомагав Рюрику у війні з

⁴³ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 667.

волинським князем коли разом з трипільським князем Мстиславом Мстиславичем (майбутнім Удатним) він здійснив напад на волинську Перемильську волость: “Володимир ехав со Мстиславом, повоева и пожъже волость Романову около Перемиля, а отселе Ростислав Рюрикович с Володимеричи и с Черным Клобуком ехавше и повоеваша и пожгоша волость Романову около Каменця. И тако ополонившеся челядью и скотом, и отместившеся, возвратишася во свояки”⁴⁴. Звернемо увагу, що це єдине свідчення літописів про діяльність Володимира Ярославича галицького після його повернення до Галича. Ця звістка також зафіксувала тісну взаємодію Володимира з князем Рюриком Ростиславичем, яка є доказом того, що залежність галицького князя від суздальського володаря Всеволода Юрійовича, виникла в 1189 р., уже на середину 90-х років зникла. Тому важко погодитися з поглядом М. Котляра ніби князь Володимир Ярославич сидів “за широкою спиною владимирського князя на галицькому столі до самої смерті 1199 р.”⁴⁵.

Отже, наприкінці 80-х років XII ст. у Південно-Західній Русі відбулася недовга, але запекла війна за “галицьку спадщину”, у якій взяли участь південноруські князі з династії Рюриковичів і володарі сусідніх центральноєвропейських держав: королівства Угорщини, Германської імперії, Краківського князівства. Попри бажання володарів цих держав поширити свій вплив на Галицьку землю, конфлікт у Галичині не призвів наприкінці XII ст. до втрати суверенітету краю ні щодо до центральноєвропейських країн, ні, вірогідно, щодо до Владимиро-Суздальської землі.

Olexander Holovko, THE WAR OF HALYCH SUCCESSION, 1187–1198

The article proposes a new interpretation of the last phase of the struggle of the Volynian prince Roman Mstyslavych for the Halych succession.

Key words: Halych Principality, the Halych succession, Volodymyr Jaroslavych, Roman Mstyslavych.

⁴⁴ ПСРЛ, т. 2, стб. 698.

⁴⁵ Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь 2-ї половини XII–XIII ст. *Галицько-Волинський літопис*. Київ 2002, с. 14.